

Pycha kroczy przed upadkiem. Wojna Jom Kippur i zaskoczenie strategiczne.

Słowa kluczowe: wojna Jom Kippur, Izrael, Syria, Egipt, zaskoczenie strategiczne
Keywords: Yom Kippur war, Israel, Syria, Egypt, strategic surprise

Abstrakt

Artykuł analizuje przyczyny porażki wywiadowczej izraelskiej służby IDI w przededniu wybuchu wojny Jom Kippur. W oparciu o rozważania różnych analityków autor dochodzi do wniosku, że chociaż od strony izraelskiej zdarzenie jest dokładnie zbadane, a wskazane przyczyny psychologiczne i systemowe przekonujące, to jednak dostępne prace nie tłumaczą wszystkich możliwych aspektów zaskoczenia, którego ofiarą padły Siły Obronne Izraela. Brakuje analiz dotyczących działań służb wywiadowczych agresorów, ich ewentualnej wiedzy o stanie świadomości izraelskiego przywództwa politycznego i wojskowego oraz możliwego szerszego kontekstu rywalizacji dwublokowej w okresie zimnej wojny.

Abstract

The article considers the reasons of the intelligence failure of the Israel's IDI before the outbreak of the Yom Kippur War. Basing on the deliberations of several analysts, the author concludes that although the event is well investigated from the Israeli perspective and the psychological and systemic reasons indicated are convincing, the available works do not explain all the aspects of the strategic surprise the Israel Defence Forces fell victim of. The analyses related to the work of intelligence of the invaders, their possible knowledge of the Israeli political and military leadership's mindset and wider context of the Cold War are still missing.

Wstęp

6 października 1973 r. o godz. 14:00 Izrael został najechany z dwóch kierunków przez Syrię i Egipt. Kilka godzin wcześniej armia izraelska wreszcie uwierzyła, że obserwowana od miesięcy koncentracja wojsk przy granicach nie jest tylko demonstracją siły, a przygotowaniem do prawdziwej inwazji. Mimo to nie zdecydowano się na lotnicze uderzenie prewencyjne, poprzestając wyłącznie na podniesieniu gotowości bojowej, jeszcze wciąż bez ogłaszania mobilizacji. Ta ostatnia zresztą niewiele by zmieniła, ponieważ zajęłaby co najmniej 48 godzin. Gdyby armia syryjska na Wzgórzach Golan w krytycznym dniu 8 października nie wstrzymała natarcia, mając naprzeciw siebie tylko dwie, niemal już rozbite brygady izraelskiej armii, i tak okazałaby się spóźniona. I choć po zakończeniu mobilizacji w dniu 9 października obrońcy zdołali przejść do przeciwuderzenia, które przyniosło im zdecydowane zwycięstwo (22 października wojska izraelskie dotarły do przedmieść Kairu i Damaszku), nastroje w Izraelu pozostały złe i jeszcze przez wiele lat nie udało się odbudować morale i kondycji psychicznej społeczeństwa¹. Świadomość całkowitego zaskoczenia, wysokie straty ludzkie (ok. 2,7 tys. zabitych, 7,5 tys. rannych²), jeszcze większe w sprzęcie (co najmniej 700-1000 czołgów straconych, w tym 300 z 500 gotowych do walki tylko pierwszego dnia, 1500-2000 innych pojazdów, 120 samolotów), czy wydane w niespełna trzy tygodnie roczne PKB wywołały traumę i potrzebę rozliczeń³.

Z wymienionych wyżej przyczyn zaskoczenie, którego ofiarą padła armia Izraela w dniu święta Jom Kippur w 1973 r. jest jednym z najlepiej zbadanych przypadków tego zjawiska i zarazem uchodzi za jedną z największych porażek wywiadowczych w historii⁴. Była ona tym dotkliwsza, że analizując przebieg wydarzeń po jej zakończeniu, analitycy

¹ S. Spinder, *The Intelligence Failure of the Yom Kippur War of 1973*, „Armstrong Undergraduate Journal of History” 2016, vol. 6, is. 1, art. 4.s. 37, 52-53.

² Może nie wydają się one wysokie w liczbach bezwzględnych, lecz należy pamiętać, że Izrael liczył wtedy nieco ponad trzy miliony mieszkańców. Z pewnością we współczesnej Polsce śmierć ok. 30 tys. żołnierzy i 90 tys. rannych w ciągu niespełna trzech tygodni także wywołałoby ogólnonarodowy wstrząs (przyp. aut.).

³ Ł. Przybyło, *Wpływ wojny Jom Kippur na tworzenie amerykańskiej doktryny wojennej w latach 1973-1982*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, nr 2 (34)/2019, s. 412, 417. W ujęciu proporcjonalnym, Izrael w ciągu wojny Jom Kippur stracił ok. 50-70% czołgów, 30-50% innych pojazdów i 20% samolotów.

⁴ I. Shapira, *The Yom Kippur intelligence failure after fifty years: what lessons can be learned?*, *Intelligence and National Security* 2023, vol. 38, no. 6, s. 979. Tytuł artykułu jest szczególnie paradoksalny, jeśli weźmiemy pod uwagę, że ukazał się w sierpniu 2023 r.

w Izraelu i USA doszli do wniosku, że służby obu państw miały wystarczającą ilość informacji, aby przewidzieć nadchodzącą inwazję i jej przeciwdziałać⁵.

Niewątpliwie jedną z najważniejszych przyczyn porażki wywiadowczej z 1973 r. było uśpienie czujności, jakie przyniosło szybkie i łatwe zwycięstwo strony izraelskiej w wojnie sześciodniowej w 1967 r.⁶ W jej efekcie, w latach poprzedzających wybuch Jom Kippur w izraelskim wywiadzie wojskowym dominowało myślenie dogmatyczne, skupione wokół następującego paradygmatu: Egipt dąży wprawdzie do odzyskania Półwyspu Synaj, utraconego w czasie wojny sześciodniowej, jednak sam ocenia swoje zdolności w tym zakresie jako ograniczone, głównie ze względu na izraelską przewagę w powietrzu. Na podobnym stanowisku stał wywiad amerykański, który z tych samych przyczyn uważał ewentualny atak arabski za nielogiczny, dodatkowo stwierdzając, że ze względu na polityczne zaangażowanie USA z jednej, a ZSRR z drugiej strony, konflikt taki prowadziłby do niepotrzebnego podniesienia ryzyka konfrontacji nuklearnej⁷.

Niemal dokładnie 50 lat później, 7 października 2023 r., w tydzień po święcie Jom Kippur, terroryści z Hamasu dokonali skrajnie brutalnego ataku terrorystycznego na terenie Izraela, który przerodził się w trwający do dziś konflikt w Strefie Gazy. Z racji skali strat i zniszczeń, ogromnych nakładów finansowych ze strony Izraela i zaangażowania międzynarodowego, można go już chyba śmiało nazywać siódmą wojną izraelsko-arabską⁸. Oczywiście z racji wciąż trwających zmagania, trudno jeszcze o pełną analizę bieżącego konfliktu, jednak z pewnością można zauważyć przynajmniej jeden, nie licząc pory roku, element wspólny obu zdarzeń: całkowite strategiczne zaskoczenie strony izraelskiej przez przeciwnika.

Założenia teoretyczne i metodologiczne

W klasycznej już pracy *The Psychology of Intelligence Analysis* Richards Heuer stwierdza, iż

⁵ B. Cohen, A. Davis, *Excessive Reliance on Deterrence Theory: the American Intelligence Failure to Anticipate the Yom Kippur War in 1973*, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/2012-12-10B.pdf> [dostęp: 17 kwietnia 2024 r.], s. 3.

⁶ I. Shapira, *The Yom Kippur...*, s. 978.

⁷ I. Shapira, *The Yom Kippur...*, s. 979. B. Cohen, A. Davies, s. 1.

⁸ Uznając za poprzednie wojny izraelsko-arabskie wojnę o niepodległość Izraela w roku 1948, kryzys sueski w 1956 r., wojnę sześciodniową (1967), wojnę Jom Kippur (1973), I i II wojnę libańską (1982-1985, 2006).

poważne porażki wywiadowcze to przeważnie błędy analizy, a nie zdobywania informacji. Istotne informacje są umniejszane, źle interpretowane, ignorowane, odrzucone lub przeoczone ponieważ nie pasują do dominującego modelu myślowego. „Sygnały” giną w „szumie”⁹.

Nieco wcześniej Heuer rozważa zagadnienie indykatorów w systemach wczesnego ostrzegania i trudności wynikających z ich właściwej oceny:

(...) przyjrzyjmy się listom indykatorów wczesnego ostrzegania. Są one tak budowane, aby uprzedzić przed nadchodzącym atakiem. Jednak wiele z nich może również dowodzić wywierania presji dyplomatycznej poprzez pozorowane przemieszczenia wojsk i w istocie do działań zbrojnych nie dojdzie. Jeśli analityk przyjmie tylko jedną z tych hipotez i zacznie szukać dowodów mających ją potwierdzić, może łatwo zbłądzić na manowce¹⁰.

Oba powyższe zagadnienia zbiegają się w problemie zaskoczenia strategicznego – czyli sytuacji, w której system wczesnego ostrzegania nie jest w stanie zadziałać na czas, przeważnie na skutek błędów w ocenie posiadanych informacji. Wybuch wojny Jom Kippur jest uznawany za modelową sytuację tego typu. Nieprzygotowanie izraelskiej armii do obrony było w głównej mierze efektem błędów analitycznych.

Izraelscy badacze w swoich pracach definiują różne aspekty zaskoczenia. Za Zvi Lanirem, Moni Chorev dzieli zaskoczenie na sytuacyjne (sam model analityczny jest poprawny, ale dochodzi do błędów w ocenie) oraz fundamentalne (całkowicie błędna koncepcja analityczna). W przypadku wojny Jom Kippur uważa, że zaszło to drugie¹¹.

W swojej analizie przyczyn porażki wywiadowczej Izraela z 1973 r. Chorev wskazuje na znaczenie sprawnego systemu mobilizacji i wczesnego ostrzegania dla bezpieczeństwa państwa. Pozbawiony głębi operacyjnej Izrael, w którym wszystkie strategicznie ważne obiekty znajdują się blisko jego granic, w sposób egzystencjalny zależy od szybkiego osiągnięcia pełnej gotowości bojowej całości swoich rezerw. Jest to jedyny możliwy w

⁹ R. J. Heuer, *Psychology of Intelligence Analysis*, Center for the Study of Intelligence, 1999, <https://www.cia.gov/resources/csi/static/Psychology-of-Intelligence-Analysis.pdf> [dostęp: 17 kwietnia 2024 r.], s. 65.

¹⁰ R. J. Heuer, *Psychology...*, s. 48.

¹¹ M. Chorev, *Surprise Attack: the Case of the Yom Kippur War*, AD-A314-675, The Industrial College of the Armed Forces, National Defence University, Fort McNair, Washington, DC, 1996., s. 2.

państwie demokratycznym z ekonomicznego i społecznego punktu widzenia model sił zbrojnych. Armia Izraela po prostu nie może cały czas znajdować się w pełnej gotowości¹².

Chorev wskazuje na trzy istotne elementy decydujące o skali zaskoczenia atakowanego. Są to:

- 1) działania zbrojne agresora niezgodne z oczekiwaniami obrońców;
- 2) nieskuteczne działanie systemu wczesnego ostrzegania;
- 3) niezdolność atakowanego do właściwej reakcji¹³.

Kolejnym elementem rozważań Choreva na temat zaskoczenia strategicznego są obszary, w których może ono wystąpić. Wymienia tutaj następujące kategorie:

- 1) czas ataku
- 2) miejsce ataku
- 3) cel ataku
- 4) szybkość ataku
- 5) skala ataku
- 6) nowe technologie
- 7) nowinki taktyczne¹⁴.

Wydaje się, że rozważania Choreva, co poniekąd zdeterminował temat jego pracy, dotyczą głównie ataku z zaskoczenia w rozumieniu czysto militarnym. Na potrzeby niniejszego opracowanie można przyjąć bardziej uogólnioną definicję zaskoczenia strategicznego, zgodnie z którą uważa się za takowe *zdarzenie w obszarze bezpieczeństwa międzynarodowego lub narodowego, na które dane państwo nie jest przygotowane na skutek nieuwzględnienia go w swoich prognozach strategicznych, a które zagraża jego*

¹² M. Chorev, *Surprise Attack...*, s. 1, 4. Odległość w linii prostej od punktu najbardziej wysuniętego na północ Izraela do jego południowego odpowiednika wynosi 433 km, jeśli przeprowadzić ją przez terytorium palestyńskie Zachodniego Brzegu Jordanu. Jeśli nie brać ich pod uwagę, to okazuje się, że państwo podzielone jest na dwie części, które łączy wąski przesmyk w okolicach Tel Awiwu, którego długość mierzona od Morza Śródziemnego do najbardziej na zachód wysuniętego miejsca Zachodniego Brzegu wynosi 13,5 km. Z kolei odległość z centrum Gazy do lotniska im. Dawida ben Guriona w Tel Awiwie wynosi 67 km.

¹³ M. Chorev, *Surprise Attack...*, s. 3.

¹⁴ M. Chorev, *Surprise Attack...*, s. 6-7.

racji stanu – w skrajnym przypadku niepodległości, suwerenności lub integralności terytorialnej.

Błędy po stronie izraelskiej

W okresie poprzedzającym wybuch wojny wywiad izraelski zdobył znaczną liczbę danych, które powinny wywołać zaniepokojenie i reakcję władz w Tel Awiwie. Jednak w związku z istniejącym paradygmatem myślenia, wszelkie informacje, które nie pasowały do tego z góry narzuconego poglądu, były lekceważone. A znajdowały się wśród nich raporty, które stanowiły jednoznaczne indykatory nadchodzącego konfliktu zbrojnego, takie jak:

1. raporty Aszrafa Morwana ps. Anioł o przygotowaniach do wojny ze strony Egiptu;
2. ostrzeżenie króla Jordanii Husajna przekazane osobiście 25 września 1973 r., z prezentacją bardzo ważnych informacji wywiadowczych dotyczących planowania operacyjnego Syryjskich Sił Zbrojnych;
3. przechwycone przez izraelski wywiad radioelektroniczny informacje o ewakuacji radzieckich doradców, rosnącą koncentracją przy granicach, czy zezwolenie na złamanie postów obowiązujących w ramadanie w armii egipskiej¹⁵.

Itai Shapira w swoim artykule wymienia siedem głównych błędów analitycznych w pracy izraelskiego wywiadu przed wybuchem wojny Jom Kippur:

1. przeoczoną zmianę egipskiej strategii, w tym dopuszczenie ataku na Izrael mimo ograniczonych możliwości;
2. brak metod analitycznych i zbytne poleganie na indukcji i intuicji. Myślenie takie mogło być właściwe dla poziomu operacyjnego i taktycznego, ale już z pewnością nie strategicznego, ponieważ skupia się ono z zasady na kontynuacji (tym, co już jest znane), a nie zmianach, nie jest zatem w stanie odkryć ich dostatecznie wcześnie;
3. błędne rozłożenie akcentów w pracy nad indykatorami wczesnego ostrzegania, w tym nadmierne skupienie się na zdolnościach, a nie na intencjach;
4. wiążącą się z pkt. 2 nadmierną pewnością siebie na poziomie kierowniczym (w tym sztabu generalnego i ministerstwa), w tym brak chęci i woli do akceptacji odmiennego punktu widzenia;
5. paradoksalnie, zbytne poleganie na źródłach wysokiej jakości. Shapira ma tu na myśli to, że tak długo, jak ps. Anioł nie informował o nadchodzącym ataku, uznawano, że nie jest on możliwy. Podobnie, nie mogąc przez długi czas wychwycić sygnałów inwazji przez wywiad radioelektroniczny, z miejsca ją wykluczano. Z czasem wyszło na jaw, że o dokładnej dacie i godzinie inwazji 95% egipskich oficerów dowiedziało się w jej dniu, co w zasadzie z miejsca dyskwalifikuje tego typu zdarzenie jako indykator wczesnego ostrzegania;
6. dużym błędem było niezrozumienie kultury arabskiej, mechanizmów podejmowania decyzji politycznych, znaczenia wizerunku i potrzeby odwetu po upokorzeniu, jakim

¹⁵ I. Shapira, *The Yom Kippur...*, s. 980-981.

była wojna sześciodniowa. Błędnie oceniano także osobowość Sadata, którego uznawano za słabego i niekompetentnego polityka;

7. wreszcie: czynnik ludzki. Myślenie grupowe, dążenie do domknięcia poznawczego, zbyt duża pewność siebie, arogancja, brak odwagi cywilnej przed przełożonymi oraz autorytarny styl zarządzania przez Eli Zeira uniemożliwiły głosom krytycznym wobec oficjalnej wersji przebicie się do decydentów. Rezultatem tego był brak kultury otwarcia na krytykę i inne poglądy oraz etyki profesjonalnej w IDI¹⁶.

Kilka z wymienionych przez Shapirę punktów wymaga dalszego rozwinięcia. Fundamentalnym założeniem izraelskiej doktryny obronnej przed wybuchem wojny Jom Kippur była tzw. „koncepcja”. To właśnie ona zakładała, że Egipt nigdy nie zaatakuje Izraela, o ile jego przywódcy nie będą mieli pewności, że będą w stanie przełamać jego obronę powietrzną. Po drugie zaś, taki atak miał być możliwy tylko wtedy, gdy przywództwo Egiptu w świecie arabskim uległoby konsolidacji i daleko idącemu wzmocnieniu¹⁷. W roku 1973 żaden z tych warunków nie zaistniał, a i tak nie uchroniło to Izraela od inwazji.

Przykładów niedostrzeżonych zmian w doktrynie było kilka. Po pierwsze, państwa arabskie (przy wsparciu sowieckich planistów) bardzo starannie wybrały termin inwazji. Jesień jest na Bliskim Wschodzie relatywnie najkorzystniejszą porą do prowadzenia działań wojennych, przede wszystkim ze względu na brak dokuczliwych upałów. Wybór momentu ataku, a więc czas najważniejszego żydowskiego święta, nadchodzących w Izraelu wyborów oraz ramadanu paradoksalnie był właśnie tym, czego należało się spodziewać, przez wzgląd na niższą psychiczną gotowość izraelskich sił zbrojnych i zwiększoną liczbę urlopów. W momencie, kiedy rozpoznanie radioelektroniczne IDI przechwyciło informacje o zwolnieniach z ramadanu w armii egipskiej, analitycy tej służby powinni byli zdać sobie sprawę, że czynniki ograniczające ewentualną arabską inwazję właśnie zniknęły, przy

¹⁶ I. Shapira, *The Yom Kippur...*, s. 981-988. Odnośnie pkt. 1-4 i 7: M. Chorev, *Surprise Attack*, s. 11, 15-18. Odnośnie pkt. 5 – B. Riedel, *Enigma. The anatomy of Israel's intelligence failure almost 45 years ago*, Brookings Institution, September 25, 2017, <https://www.brookings.edu/articles/enigma-the-anatomy-of-israels-intelligence-failure-almost-45-years-ago/> [dostęp: 17 kwietnia 2024 r.]. W tekście stosowany jest angielski akronim nazwy izraelskiego wywiadu (IDI – Israeli Defence Intelligence), w literaturze używana jest także nazwa Aman).

¹⁷ Hebrajski termin transliteruje się na język angielski w sposób fonetyczny jako „kontzeptzia”. Sugeruje to element wpływu języka polskiego, ukraińskiego lub rosyjskiego nie tylko na język jidysz, co jest faktem powszechnie znanym, ale wręcz na hebrajski właśnie. B. Riedel, *Enigma...*

wszystkich słabych aspektach systemu obrony Izraela niezmiennie pozostających w mocy¹⁸.

Jednak ważniejszą z punktu widzenia intencji zmianą było odejście przez armię egipską i syryjską od zasady konieczności wypracowania sobie przewagi w powietrzu oraz w broni pancernej. Zamiast tego, nastawiono się na neutralizację istniejącej przewagi izraelskiej w tych obszarach. W praktyce oznaczało to duże nasycenie pododdziałów bronią przeciwpancerną i przeciwlotniczą, czego izraelski wywiad nie traktował jako indyktor nadchodzącej inwazji¹⁹.

Wspomniana w pkt. 4 nadmierna pewność siebie, którą chyba najlepiej można określić tradycyjnym mianem pychy, w przypadku okresu poprzedzającego wybuch wojny Jom Kippur przybrała w oficjalnych wystąpieniach zwierzchników izraelskich sił zbrojnych rozmiary wręcz kuriozalne. W lipcu 1973 r. minister obrony narodowej Mosze Dajan przedstawił rządowi ocenę zagrożeń, z której wynikało, że przez kolejne 10 lat miało nie dojść do wojny z ościennymi państwami arabskimi. Na odprawie kierownictwa państwa 17 września 1973 r. szef izraelskiego wywiadu wojskowego IDI Eli Zeira stwierdził, że Arabowie nie zdecydują się na atak ze względu na izraelską przewagę w powietrzu. Nawet gdy było już jasne, że do wojny dojdzie, po podniesieniu stopnia gotowości bojowej (ale bez ogłoszenia mobilizacji), Mosze Dajan nie zdecydował się na prewencyjny atak lotniczy na pozycje syryjskie i egipskie, ponieważ miał przekonanie, że atak uda się odeprzeć niewielkim kosztem i wysiłkiem²⁰.

To swoiste zaślepienie na rzeczywistość było tak daleko posunięte, że doprowadziło do zlekceważenia najważniejszego bodaj sygnału, jakie otrzymało państwo Izrael od swoich sojuszników. 25 września 1973 r. w jednym z ośrodków Mossadu przebywał z wizytą król Jordanii Husajn, w asyście premiera Zaida Rifai i szefa wywiadu Fathi Abu Taliba. *Expressis verbis* ostrzegał on swoich partnerów przed spodziewaną pełnoskalową inwazją, choć nie umiał wskazać dokładnego terminu. Strona jordańska twierdziła, że udało jej się pozyskać do współpracy jednego z syryjskich dowódców dywizji, który siłą rzeczy miał dostęp do planowania operacyjnego i przekazał informację o nadchodzącej agresji obu arabskich państw na Izrael. Tylko jeden analityk IDI (ppłk Zusia Keniezer) potraktował słowa króla poważnie, ale jego głos został zlekceważony. W efekcie w 11 dni

¹⁸ M. Chorev, *Surprise Attack...*, s. 6-7.

¹⁹ M. Chorev, *Surprise Attack...*, s. 7.

²⁰ M. Chorev, *Surprise Attack...*, s. 5-7, 10.

później naprzeciw egipskiej armii uzbrojonej w 1700 czołgów i 2000 sztuk artylerii, w 16 lekkich schronach znajdowało się 450 żołnierzy izraelskich²¹.

Na wymieniony przez Shapirę w pkt. 6 czynnik kulturowy zwrócili uwagę także Byron Cohen i Ari Davis, którzy uważali, że wspólnoty wywiadowcze Izraela i USA źle rozumiały interes własny Arabów. Z kolei Chorev zauważył, że zaskoczenie strategiczne, które bierze się nie z braku informacji, a niezrozumienia intencji, w przypadku wojny Jom Kippur miało swoje źródła w niezrozumieniu ideologii i tożsamości kulturowej Sadata i jego otoczenia. Co więcej, wskazywał także na dużo wyższy poziom akceptowalnego przez przywódców Syrii i Egiptu ryzyka, co wynikało z prostego faktu, że dla ich państw wojna z Izraelem nie była zagrożeniem egzystencjalnym i mogli też liczyć na dyplomatyczne wsparcie ZSRR w razie niepowodzenia²².

W kontekście pkt. 7, warto zwrócić uwagę na bardzo ciekawe rozważania psychologiczne U. Bar-Josepha i A. Kruglanskiego, którzy przypisywali duże znaczenie profilom osobowościowym dwóch najważniejszych z punktu widzenia wczesnego ostrzegania oficerów IDI: jej szefa Eli Zeira i naczelnika Departamentu VI (egipskiego), ppłk. Yony Bendmana. Ich zdaniem, obaj oficerowie wykazywali silną potrzebę domknięcia poznawczego, tj. posiadania jasnej i prostej odpowiedzi na zadany im do rozwiązania problem. Obu cechowała wysoka inteligencja i elokwencja, z wzajemnością darzyli się sympatią, a zarazem byli autorytarni wobec otoczenia. Cechy te utrudniały im krytyczne podejście do wygłaszanych przez innych poglądów²³.

Obaj postrzegali rzeczywistość stosunków izraelsko-arabskich jako dobrze poznany mechanizm, a zatem coś precyzyjnego i przewidywalnego. To z kolei dawało niebezpieczne sprzężenie zwrotne z podejściem do wykonywanej służby. Zeira stał na stanowisku, że obraz przedstawiany przez wywiad musi być ostry i precyzyjny, co właściwie nawet trudno uznać za wadę w sytuacji wojennej. Jednak w tym kontekście ich niechęć do dyskusji i niezdolność do przekazywania opinii innych niż własne przyniosła w końcu opłakane skutki. To właśnie Zeira i Bendman przekonali Mosze Dajana, że do inwazji nie dojdzie²⁴.

²¹ B. Riedel, *Enigma...*

²² B. Cohen, A. Davis, *Excessive Reliance...*, s. 2. M. Chorev, *Surprise Attack...*, s. 9-10.

²³ U. Bar-Joseph, A. W. Kruglanski, *Intelligence Failure...*, s. 81-83.

²⁴ U. Bar-Joseph, A. W. Kruglanski, *Intelligence Failure*, s. 83-88. Przedstawiając swoje oceny, Bendman odrzucał informacje z wywiadu osobowego, polegał wyłącznie na źródłach radioelektronicznych i obrazowych, ponieważ pasowały do jego wizji, a gdy inwazję zaczęły wreszcie sugerować źródła SIGINT, pominął również je.

Miesiąc po zakończonej wojnie rząd Izraela powołał Narodową Komisję Śledczą, której celem było zbadanie sprawy błędów i zaniedbań Sił Obronnych przed wybuchem wojny Jom Kippur, zwaną potocznie od nazwiska jej przewodniczącego Komisją Agranata. Badała ona głównie dwa zagadnienia: informacje wywiadowcze w posiadaniu IDI oraz wyciągnięte z nich wnioski oraz rozmieszczenie pododdziałów przed inwazją. Jej wstępny raport rekomendował dymisję czterech wysokich oficerów wywiadu: szefa IDI gen. dyw. Eli Zeiry, jego zastępcy Ariego Szalewa, ppłk. Bendmana i oficera wywiadu przy Dowództwie Południowym ppłk. Dawida Gedalii. Raport końcowy poddał całkowitej krytyce „koncepcję”, a jako główne rekomendacje dla uniknięcia efektu zaskoczenia strategicznego w przyszłości postulował wzmocnienie pionu analitycznego w Mossadzie. Oznaczało to przełamanie monopolu IDI w tym zakresie, jak również stworzenie mechanizmów krytycznego myślenia w obu służbach. Z czasem podjęte kroki doprowadziły do wypracowania w izraelskiej wspólnocie wywiadowczej instytucji adwokata diabła, tj. komórki w kierownictwie służby, której zadaniem było kwestionowanie założeń i wniosków przygotowywanych do szerszej dystrybucji informacji wywiadu²⁵.

Błędy po stronie amerykańskiej

Również CIA posiadała znaczną liczbę informacji wskazujących na nadchodzący wybuch konfliktu. Najpóźniej w maju 1973 r. amerykańska służba postawiła tezę, że prezydent Egiptu Anwar as-Sadat na serio traktuje swoje wypowiedzi o tym, że rok ten miał być decydujący w kwestii odzyskania utraconego sześć lat wcześniej Półwyspu Synaj. Co więcej, Agencja miała świadomość narastających w Egipcie wewnętrznych nacisków na odzyskanie terytoriów utraconych w wyniku wojny sześciodniowej, nawet gdyby nie udało się tego osiągnąć na drodze dyplomatycznej²⁶.

11 maja 1973 r. w cotygodniowym podsumowaniu (*CIA Weekly Summary*) zauważono, że zarówno Egipt, jak i inne państwa arabskie podjęły działania, które sugerowały przygotowania do inwazji na Izrael. Przede wszystkim chodziło o znaczne przerzuty sprzętu wojskowego do Egiptu. Miały one obejmować co najmniej 50 myśliwców *Mirage* z Libii, Iraku i Algierii. Niepotwierdzone informacje dotyczyły także Arabii Saudyjskiej oraz bliżej nieokreślonych obietnic dyplomatycznych Algierii i Maroka

²⁵ I. Shapira, *The Yom Kippur...*, s. 980. Center for Israel Education, *Agranat Commission of Inquiry Interim Report (April 1974)*, <https://israeled.org/resources/documents/agranat-yom-kippur-war/> [dostęp: 3 maja 2024 r.]. Bar-Joseph, Kruglanski, s. 91.

²⁶ B. Cohen, A. Davis, *Excessive Reliance...*, s. 3.

wobec Syrii. W tygodniach poprzedzających bezpośrednio wybuch wojny obserwowano wyraźnie koncentrację wojsk syryjskich na Wzgórzach Golan²⁷.

29 września pozyskano szczególnie alarmujący materiał wywiadowczy w postaci planu syryjskiego uderzenia na Izrael przez co najmniej cztery dywizje zmechanizowane, wskazując zarazem, że trzy z nich (5., 7. i 9.) znajdują się już w pełnym ukończeniu na pozycjach wyjściowych²⁸.

Jednak nawet tak alarmujące przesłanki te nie były uważane za nieistotne na globalnym poziomie strategicznym. Analitycy CIA zakładali, że ścisły sojusz Izraela z USA i jego przewaga militarna są wystarczającym narzędziem odstraszenia potencjalnej inwazji. Nie spodziewali się, że Sowieci zaryzykują kolejną porażkę na Bliskim Wschodzie, ani tym bardziej nie zrezygnują z breżniewowskiej polityki odprężenia²⁹. Podejście to zaowocowało kompromitującymi ocenami wywiadowczymi przedstawianymi jeszcze 6 października rano, według których do wybuchu wojny miało nie dojść.

Cohen i Davis uznają je za efekt nadmiernego rozproszenia uwagi na zbyt wielu kierunkach w centrali CIA. Wskazują w tym kontekście na trwające w Paryżu negocjacje pokojowe mające zakończyć wojnę w Wietnamie, próby pozyskania Chińskiej Republiki Ludowej do współpracy przeciw ZSRR oraz przygotowaniom do obalenia rządu Salvadore Allende w Chile³⁰.

Osobną kwestią pozostaje skala możliwości dyplomacji amerykańskiej w rozwiązywaniu tego typu problemów. W swojej analizie okoliczności wybuchu wojny Matthew Penney uznał, że Amerykanie zbyt wierzyli w swój potencjał w tym zakresie. Jeszcze dalej poszli Cohen i Davis, wprost wskazując na negatywną rolę, jaką odegrał Henry Kissinger. Ich zdaniem, ze względu na reglamentowanie dopływu informacji wywiadowczych do prezydenta Nixona, sabotowanie działań na rzecz osiągnięcia choćby tymczasowego pokoju na Bliskim Wschodzie (tzw. plan Rogersa) oraz otrzymawszy rzekomo ostrzeżenie od strony sowieckiej, którego miał nikomu nie przekazać, walenie przyczynił się do takiego a nie innego przebiegu wydarzeń³¹.

²⁷ B. Cohen, A. Davis, *Excessive Reliance...*, s. 4-5.

²⁸ M. T. Penney, *Intelligence and the 1973 Arab-Israeli War*, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/2012-12-10E.pdf> [dostęp: 17 kwietnia 2024 r.], s. 5.

²⁹ B. Cohen, A. Davis, *Excessive Reliance...*, s. 5-7.

³⁰ B. Cohen, A. Davis, *Excessive Reliance...*, s. 6-7.

³¹ B. Cohen, A. Davis, *Excessive Reliance...*, s. 9-12, Penney s. 3.

Penney wymienił pewną grupę błędów analitycznych wspólnych dla służb obu państw: przede wszystkim błędną interpretację postawy Sadata, chybione założenia co do arabskiej (w szczególności egipskiej) strategii oraz niezrozumienie arabskiej mentalności. Dodatkowo wskazuje na pewną inercję w samej CIA, która właśnie przechodziła przez okres reform³².

Osobną kwestią, podnoszoną przez Cohena i Davisa oraz Penneya, jest zbytne poleganie na informacjach pozyskiwanych w drodze wymiany wywiadowczej od służb izraelskich. Uważano, że odpowiednie służby państw funkcjonują w symbiozie i mają zbieżne poglądy na najważniejsze kwestie. Wierzone zarazem, że Izrael ma lepszy i pewniejszy ogląd sytuacji na miejscu. Z czasem jednak okazało się, że Izrael w rzeczywistości do pewnego stopnia manipulował danymi w taki sposób, aby prezentować się jako silniejszy niż był w rzeczywistości. Miało to wynikać z obaw o amerykańskie naciski na ustępstwa terytorialne w bliskowschodnim procesie pokojowym w wypadku, gdyby USA nie wierzyły w jego potencjał odstraszania³³.

Wnioski

Niewątpliwie wszystkie przytoczone wyżej aspekty porażki wywiadowczej w przededniu wybuchu wojny Jom Kippur wskazują na niewłaściwą analizę informacji wywiadowczych, bądź z powodu niekompetencji, bądź z przyczyn psychologicznych. Zarówno CIA, IDI, jak i rząd Izraela miały w ręku wszystkie niezbędne dane, aby się do nadchodzącej inwazji należycie przygotować. Zawiedli ludzie i niedoskonałe metody analityczne. Jednak tak naprawdę przedstawione wyżej rozważania nie rozwiewają wszystkich wątpliwości co do przebiegu wydarzeń w przededniu wybuchu wojny Jom Kippur.

Na jedno z zasadniczych pytań nikt z cytowanych autorów, przeważnie izraelskich bądź blisko z Izraelem związanych, nie odpowiada, ani nawet go nie zadaje. Mianowicie, czy to możliwe, że strona arabska (a być może tak naprawdę sowiecka, z racji o wiele większych możliwości w zakresie wywiadowczym), miała świadomość stanu umysłu przywódców Izraela? Czy gdyby w ścisłym kierownictwie państwa przeważała opinia, że Egipt i Syria szykują się do bezpośredniego ataku kinetycznego, naprawdę by do niego doszło? Czy arabscy przywódcy i tak zaryzykowałiby wiedząc, że przeciwnik jest

³² M. T. Penney, *Intelligence and...*, s. 2-3.

³³ B. Cohen, A. Davis, *Excessive Reliance...*, s. 8, M. T. Penney, *Intelligence and...*, s. 2.

przygotowany i nie można liczyć na zaskoczenie? Wreszcie, czy to możliwe, że w ścisłym kierownictwie Sił Obronnych Izraela lub rządu tego państwa, działało źródło osobowe, które przekazywało na zewnątrz informacje o stanie świadomości sytuacyjnej i poglądach panujących w Tel Awiwie? Czy napastnicy (lub ich patron) mogli dysponować środkami technicznymi zdolnymi przechwycić wewnętrzną łączność rządową bądź wojskową i upewnić się, że Izrael nie spodziewał się ataku? Ujmując rzecz skrótowo, w literaturze zachodniej można znaleźć wiele pozycji dotyczących aspektów wywiadowczych wybuchu wojny Jom Kippur od strony izraelskiej. Temat roli, jaką odegrały w tym wszystkim służby syryjskie, egipski i sowieckie, pozostaje niezbadany.

Otwarte pozostaje także pytanie o rolę niedawno zmarłego Henry'ego Kissingera. Nie tylko przy okazji wojny Jom Kippur pojawiają się wątpliwości co do rzeczywistych efektów prowadzonej przez niego polityki. Pomijając dużą zdolność autokreacji i wieloletni staż w amerykańskiej dyplomacji, co w sposób naturalny promowało jego wizerunek wytrawnego dyplomaty, biblijna zasada „poznacie ich po ich owocach” (Mt 7, 16) kwestionuje ten obraz. Poza Cohenem i Davisem, bardzo krytyczną ocenę umiejętności dyplomatycznych Kissingera przedstawił w swoich wspomnieniach gen. Edward L. Rowny, główny negocjator amerykańsko-sowieckich traktatów rozbrojeniowych. Wprost wskazywał, że dokonywane przez Kissingera interwencje w proces negocjacyjny, utrzymywanie bezpośrednich, nikomu nie raportowanych kontaktów z sowiecką dyplomacją, a także sposób zarządzania relacjami z najbliższym otoczeniem przynosił negatywne skutki dla bezpieczeństwa USA³⁴.

Na gruncie rozważań na tle rozproszenia uwagi CIA w roku 1973 wynikającej z dużej dynamiki w stosunkach międzynarodowych można zadać odwrotne pytanie: czy w realiach rywalizacji dwublokowej dynamika roku 1973 nie była zamierzoną kulminacją długofalowych planów Moskwy? Z jednej strony – rzeczywiście mamy wciąganie Zachodu w negocjacje pokojowe i rozbrojeniowe – dopiero co w maju 1972 r. podpisano pierwszy układ o ograniczeniu zbrojeń strategicznych (Strategic Arms Limitation Treaty – SALT I, z niekorzystnym, jeśli wierzyć Rownemu, dla USA skutkiem). W lipcu 1973 roku rozpoczęła

³⁴ E. L. Rowny , *Tango z niedźwiedziem. Wspomnienia generała i ambasadora Stanów Zjednoczonych, Amerykanina polskiego pochodzenia*, Oficyna Imbir, Warszawa 2007, s. 43-45, 49, 59-60, 63-65. W zasadzie sposób postępowania Kissingera wg tego, jak opisał to gen. Rowny, bardzo przypomina kryteria szkodnictwa jako metody działania sowieckich służb specjalnych, patrz: M. Świerczek , *Szkodnictwo jako metoda działania sowieckich służb specjalnych*, w: *Kontrwywiad II Rzeczypospolitej*, t. 9, R. Majzner (red.), Warszawa 2022, s. 79–106.

się I runda negocjacji Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, toczyły się rozmowy mające doprowadzić do pokoju w Wietnamie, a jednocześnie trwała w najlepsze dyplomacja pingpongowa, która miała w założeniach przynieść USA nowego sojusznika w rywalizacji z ZSRR w postaci Chińskiej Republiki Ludowej.

W tym samym jednak czasie wybuchł kryzys naftowy, którego Kreml był istotnym beneficjentem, a który uderzył w Zachód, negocjacje wietnamskie już dwa lata później skończyły się zupełną klęską, z kolei znaczenie współpracy z Chinami jest z perspektywy lat dyskusyjne. Z kolei w Chile wygrał wybory Salvador Allende, który chciał tam budować kolejne państwo marksistowsko-leninowskie na półkuli zachodniej... a Egipt i Syria były blisko zakończenia fizycznej egzystencji Izraela. Jak wyglądałaby ostatnie dekady zimnej wojny, gdyby na zachodniej półkuli powstało kolejne (obok Kuby) państwo komunistyczne, a Zachód utraciłby swój przyczółek na Bliskim Wschodzie?

Wnioski, jakie wyciągnął Izrael z wojny Jom Kippur, zwłaszcza w świetle rozważań o głębi strategicznej, do pewnego stopnia tłumaczą, choć oczywiście nie zawsze usprawiedliwiają, tendencję do sięgania po środki prewencyjne i bardzo ostre reakcje na pojawiające się zagrożenia zewnętrzne. Silnie zakorzeniona trauma Holokaustu została dodatkowo wzmocniona doświadczeniem sytuacji granicznej, jakim było pierwsze 48 godzin wojny Jom Kippur, w części spowodowanym brakiem decyzji o uderzeniu prewencyjnym.

Kończąc, warto zwrócić uwagę na dramatyczne dalsze losy człowieka, który w roku 1973 być może uratował Izrael od upadku. Tożsamość ps. Anioł została ujawniona w roku 2007 w informacjach prasowych. Źródła przecieku nie udało się ustalić, a podejrzania padały m.in. na... Eli Zeira. Aniołem okazał się Aszraf Morwan, egipski milioner, zięć byłego prezydenta Egiptu Gamala Abdera Nassera, z pewnością jedno z najlepiej ulokowanych aktywów osobowych Mossadu w Egipcie.

Morwan 27 lipca 2007 r. wypadł przez okno swojego apartamentu w Londynie ze skutkiem śmiertelnym. W Egipcie pochowano go jak bohatera, jednak podejrzeń o to, że jego śmierć stanowiła zemstę za przegraną wojnę nie uda się już zapewne nigdy rozwiązać³⁵.

³⁵ Riedel, *Enigma...*

Bibliografia:

Bar-Joseph U., Kruglanski A. W., *Intelligence Failure and Need for Cognitive Closure: On the Psychology of the Yom Kippur Surprise*, „Political Psychology”, March 2003.

Center for Israel Education, Agranat Commission of Inquiry Interim Report (April 1974), <https://israeled.org/resources/documents/agranat-yom-kippur-war/> [dostęp: 3 maja 2024 r.]

Chorev M., *Surprise Attack: the Case of the Yom Kippur War*, AD-A314-675, The Industrial College of the Armed Forces, National Defence University, Fort McNair, Washington, DC, 1996.

Cohen B., Davis A., *Excessive Reliance on Deterrence Theory: the American Intelligence Failure to Anticipate the Yom Kippur War in 1973*, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/2012-12-10B.pdf> [dostęp: 17 kwietnia 2024 r.]

Heuer R. J., Jr., *Psychology of Intelligence Analysis*, Center for the Study of Intelligence, 1999, <https://www.cia.gov/resources/csi/static/Psychology-of-Intelligence-Analysis.pdf> [dostęp: 17 kwietnia 2024 r.]

Penney M. T., *Intelligence and the 1973 Arab-Israeli War*, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/2012-12-10E.pdf> [dostęp: 17 kwietnia 2024 r.]

Przybyło Ł., *Wpływ wojny Jom Kippur na tworzenie amerykańskiej doktryny wojennej w latach 1973-1982*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, nr 2 (34)/2019, s. 411-425.

Riedel B., *Enigma. The anatomy of Israel's intelligence failure almost 45 years ago*, Brookings Institution, September 25, 2017, <https://www.brookings.edu/articles/enigma-the-anatomy-of-israels-intelligence-failure-almost-45-years-ago/> [dostęp: 17 kwietnia 2024 r.]

Rowny E. L., *Tango z niedźwiedziem. Wspomnienia generała i ambasadora Stanów Zjednoczonych, Amerykanina polskiego pochodzenia*, Oficyna Imbir, Warszawa 2007.

Shapira I., *The Yom Kippur intelligence failure after fifty years: what lessons can be learned?*, *Intelligence and National Security* 2023, vol. 38, no. 6, 978–1002, DOI: 10.1080/02684527.2023.2235795

Spinder S., *The Intelligence Failure of the Yom Kippur War of 1973*, „*Armstrong Undergraduate Journal of History*” 2016, vol. 6, is. 1, art. 4, DOI: 10.20429/aujh.2016.060104.

Świerczek M., *Szkodnictwo jako metoda działania sowieckich służb specjalnych*, w: *Kontrwywiad II Rzeczypospolitej*, t. 9, R. Majzner (red.), Warszawa 2022, s. 79–106.